

FOTOĞRAFSAL İMGELER BAĞLAMINDA SANAL VE GERÇEK¹

Haluk Naci GÜLALP

ÖZET

Yenilik (innovasyon) kavramı hiç kuşkusuz ki evrensel düzlemde niteliksel bir değişim anlatan gelişme kavramından farklıdır, bir de Oslo Kulavuzu esas alınırse teknoloji-ekonomi boyutlu pazar hedefli yöntemsel etkinlik ve iyileştirme çağrışımı iyice öne çıkar. Toplumsal değişime bağlı yeni akımların yatay düzlemde çeşitlenmelerinin ya da değişik arayışların yanlıcılığına kapılmıyorsa, bünyesinde teknolojinin olmazsa olmazlığını barındıran mimari ve ana işlevi görsel imge tutmak ve çoğaltmak olan fotoğraf alanları dışında sanatta yenilik pek sık karşılaşılan bir olgu değildir. Piyanonun oluşturulması, perspektif, opera türü yenilikler sanatta sayısı pek az örnekler olarak karşımıza çıkarken, fotoğrafsal imgelerde teknoloji kaynaklı yeniliklerle karşılaşmaktadır. Saygın fotoğraf sanatçıları Manuel Lapierre ve Şenol Zümürüt fotoğraf sanatında yenilik (innovasyon) sınırlarını zorlamaktadırlar.

Görselin gerçekliğinde sanallık boyutunu yalıtımasa da, fotoğrafsal imgeler ele alındığında, konumuz açısından canlandırmayı bir yana bırakarak, görselin kavramaya büyük katkıda bulunduğu pek tartışılır değildir. Ancak unutulmamalıdır ki, yazılı ya da sözel anlatıma kıyasla anlatıcıya daha dar bir alan bırakmakla birlikte fotoğrafsal imgeler sonuçta bir kişinin gözünün 3 boyutta gördüğünü basımla çoğaltarak başka gözlere 2 boyutta dağıtmasıdır. Dolayısıyla, fotoğrafçının gözlerinin süzgecinden geçmiş bir görselin ileri sürülebilir katkısının yanında içerdiği sorunlar da vardır ki;

---

¹ *Fotoğrafsal imgeler bağlamında 'gerçek' ve 'sanal' üstüne düşüncelerimi tartışmaya açma çabasındaki bu yazıda görsel örnekler için yapıtlarının kullanılmasına izin veren değerli fotoğraf sanatçısı Şenol Zümürüt'e teşekkürlerimi sunuyorum.*

fotoğrafçının bakış açısının etkisi, geçmişe ilişkin fotoğraflarda yansıtılan gerçeğin günümüzde sürüp sürmediği; sürse bile eskinin güncele ne denli yabancılaştığı; fotoğraf karesi içine girmeyenlerin o görselde gerçeğe ilişkin neleri dışarıda bıraktığı tartışmaları bunlardan kimileridir.

Bütün bunları kapsayan ana sorun ise; -doğa bilimlerinin gelişkinliği karşısında pek acıklı durumda olan 'beşeri bilimlerde', çürütülemeyip bulandırılmaya çalışan Marx'ın diyalektik ve tarihsel materyalist yöntemi ile gerçeği bilimsel olarak duyusal yolla algılama anlayışını ayırırsak-, Platon'dan bu yana anlamlı hiçbir gelişme gösterememiş idealist felsefenin 'gerçek' kavramını duyular aracılığı ile değil, sezgiler ile algılananın 'öznel düşünsel yorum' yoluyla açıklamasıdır. Canlı gözlemde bile 'gerçek' metafizik, mistik açıklamaların öznesi olurken, kimin hangi anlayışlarla, neyi öne çıkartmak üzere neye odaklandığı, nerede, ne zaman, hangi açıyla, neleri gölgeleyerek çerçeveselendirdiği tam kestirilemez fotoğrafsal imgelerde sanallık konusu iyice öne çıkar. Oysa toplumsal, siyasal, yasal alanlarda fotoğraf gerçeğin kanıtı sayılmaktadır. Fotoğraf hiç kuşkusuz gerçeği yansıtabilir, sonuçta görüntü gerçek bir durumun görüntüsü elbette olabilir ancak peşin bir yargıya varmadan ve başka kanıtlarla desteklenmek üzere.

Diğer yanda, sanat gerçek olmakla birlikte sanat ürününün temsil ettiği hiç tartışmasız olarak tanım gereği sanaldır. Fotoğrafsal imgelerde de bu gizil olasılık unutulmamalı, araçlar aşırı kutsanarak onları yaratanlara efendilik yapar olmamalı, gerçeklik-sanallik ikiliğinin kendi başlarına bağımsız ancak birinin varlığının da diğerinin varlığına bağlı olduğu unutulmamalıdır. Fotoğraf imgesi sonuçta bir soyutlamadır, her soyutlama sanaldır ancak her soyutlama da somut bir gerçeğe dayalıdır.

Fotoğrafsal imgelere ya da canlı gözleme dayalı 'gerçek', algılama süzgeçlerinden geçerek yoruma öznedir. Doğa bilimleri araya girmeden insanla ilgili bilimlerin kendi başına gerçekle sanalın bilimsel ayrışmasını sağlayamadığı, insanın kendi dışındaki nesnel kendi öznel süzgecinden geçirilmeden yorumlayamadığı, fotoğrafsal imgelerin de öznelikten arınmadığı bir ortamda, kimi sakıncaların geniş açılı hareketli kayıtlarda giderildiği gibi, gerçek gerçeğe yaklaşması belki gelecekte yeniliklere (innovasyon) bağlı umulabilir.

Anahtar Kelimeler: Fotoğraf, Sanal, Gerçek, Sanat, İdealizm

Eski Yunan'dan alınma 'felsefe' (filo-sofya/sevgi-bilgi) sözcüğü çok yaygınca bilindiği gibi 'bilgi/bilgelik sevgisi' demektir ve genellikle ileri sürülür ki 'felsefe' tüm bilimlerin anasıdır. 'Felsefe' ana ise, iki de çocuğundan söz etmek gerekir: biri çok gelişkin 'doğa bilimleri', diğeri gelişmemişliğini pek umursamayan 'beşeri bilimler'.

Hem 'doğa bilimleri', hem 'beşeri bilimler' insan aklının ürünüdür, ne var ki, ilki şaşırtıcı gelişmeler ve ilerlemeler gösterirken ikincisi aklın kıvrımlarında çakılı takılıp kalmış gözükmektedir.

'Doğa bilimleri' önce matematik ve ona bitişik geometri gibi üstün bir araç icat etmiş ve sonunda metrik sistemi bir yanda evrenselleştirirken diğeri yanda metrik sistem dışındakileri metrik sisteme dönüştürebilir ölçütler düzenlemiş, - fizik, kimya, biyoloji, astronomi ve benzeri alanlarda sürmekte olan araştırmaları ayrı tutarak- gözlem ve deney ile evrensel ve tartışılmaz geçerlikte ilkeler oluşturmuştur. Dolayısıyla bugün değişik dillerden/kültürlerden dünyanın her yanında insanlar, ağırlık; uzunluk; zaman vs., hatta takvim ya da dönüşüm yöntemlerinden yararlanarak da olsa, evrensel geçerlikte formüller/örneklerle nesne ve malzeme türü/nitelikleri üstüne aynı anlam içeriğiyle iletişim kurabilir olmuşlardır. Dünyanın neresinde olsa 1 kg ya da 1 km ya da 1 saat ya da rh^+ ya da H₂O hiçbir değişik yoruma yer bırakmayacak açıklıkta eşdeğer anlaşılabilir.

Ancak, 'beşeri bilimler'in kaynağı olduğu ve her şeyi kapsadığı ileri sürülen felsefe, Platon'un çok öncesine dayanan başlangıcından günümüze tek bir kavramın bile (erdem; ahlak; aşk; güzellik; sanat ve daha niceleri) evrensel ya da yaygın olarak üstünde uzlaşmış bir tanımını henüz yapamamıştır.

Aslında, tarihsel-materyalist diyalektik yaklaşımla (öznel algılamalar ve değer yargılarıyla "*yorumlamak üzere değil*") öznel olmayan, duyuşsal insan etkinliği-yaşam deneyimine, nesnel bilimsel analizlere dayalı "*dünyayı değiştirmek üzere*" bir bilimsel yol olanağı bulunmuş olsa da, esas itibarıyla öznel olan 'idealist' anlayış engellemesi yüzünden felsefede hiç, felsefenin ana kucağından daha inememiş 'beşeri bilimler'de ise ciddi düzeyde ilerleme sağlanamamıştır. Burada hemen belirtilmelidir ki, spekülatif-metafiziksel tefekkür yerine gözlem ve deney gibi bilimsel yöntemleri kullanan ekonomi, sosyoloji, psikoloji ve benzeri alt dallarda henüz kesin sonuçlara uzak bulunulsa da bilimsel düzlemde çok saygın gelişmeler görmezden gelinmemelidir.

Felsefedeki durumu bir kıyaslamayla açıklamak adına; örneğin, bir duvar örme iddiasıyla toplanmış ancak aylarca sonuçsuz her türlü uğraşı vererek kendilerini tüketmelerine karşın nasıl bir duvar öreceklerini, duvarda hangi tür tuğla kullanacaklarını, hangi tuğlayı alta hangisini üste yerleştireceklerini tartışmaktan iki tuğlayı üst üste dizememiş bir duvar ustaları kalabalığı varsayarsak, beceriksizliklerine karşın bu sözüm ona ustaların işlerini koruyacakları umulabilir mi? Hiç kuşkusuz ki hepsi birden işten atılır. Ne var ki, beceriksiz-yeteneksiz duvar ustalarının debelenmekten başka sonuç vermeyen uğraşlarının benzerini düşünce düzleminde yapanlara ‘filozof’ dendiğinden, tüm öznel, sezgisel, a priori, aşkınsal, anlaşılabilir, çelişik, kısır ve durağan bir düşünce enflasyonunda debelenirken ortaya çıkarttıkları gürültülü kakofoniye, bir de son iki yüzyılda özellikle Kant, Hegel ve onların müritleri ile giderek büyütülen de, bu karmaşanın nedeni olan idealist (öznel, spekülasyon, metafizik) felsefe neye dayalı olduğu anlaşılabilir bir esirlikle yüceltilmektedirler.

İşte bu çok yüceltilen felsefe ya da felsefenin kucağındaki ‘beşeri bilimler’ en yaşamsal önemdeki kavramlardan ‘gerçek’ ve ‘sanal’ olana da kesin açıklık kazandıramamış ve ölçütler koyamamışken, bir de fotoğrafı gerçeğin belgesi sayar olmuştur. ‘Gerçek’ denen her ne ise, daha bir fotoğraf karesine girmeden ne denli gerçek, ne denli sanaldır ki fotoğraf ile temsil edildiğinde, fotoğraf karesinde görülenin gerçek olduğu yargısına varılabilirsin?

Felsefeye ilişkin yukarıda çok kısaca da olsa değinilen eleştirilere karşın bu çalışma ilk bakışta felsefenin bugüne dek çözemediği ‘gerçek’ ve ‘sanal’ açmazına, gerçeği belgelediği varsayılan fotoğrafsal imgeler üstünden yaklaşarak, ilk bakışta yukarıda söylenenlerle çelişik gözükcek bir biçimde ‘gerçek-sanal’ içiçeliğine değinirken, sorunu, gerçekçi belge savı taşıyan fotoğraf bağlamında tartışmaya açarak, sanalı gerçeğe ayıklamaya kapı aralamaya çalışacaktır.

Teknolojinin her şeyi etkileyen gücü 19. yy’da egemenliğini kesin kurunca, sanat alanına da fotoğraf aygıtı ile el uzatmıştır. İlk dönemlerde el çiziminin toplumsal yerine göz diken ışık çizimi (eski Yunancada foto ışık, graf yazı/çizi anlamındadır) süreç içinde giderek kendine özgü bir sanat alanı oluşturmayı başarmıştır. Teknolojinin doğasında olan gelişme-yenilik hız kesmeden sürerken, yeni bir sanat alanı olan fotoğraf da bu sürece önemli ölçüde gelişerek ve yeniliklerle ayak uydurmaktadır.

‘Yenilik’ (innovasyon) Avrupa Birliği oluşumu ile gündemimizde önemli yer tutmaya başlayan bir kavram olup, hiç kuşkusuz ki evrensel düzlemde niteliksel bir değişim anlatan gelişme kavramından farklıdır. AB sürecini yadsımayarak, Oslo Kılavuzu esas alındığında ‘yenilik’ ağırlıklı teknoloji-ekonomi boyutlu, pazar hedefli yönetsel etkinlik ve iyileştirme çağrıştırılmaktadır ancak sanat alanında böylesi bir tanımın işlerliği ancak dolaylı ve sanat ürünlerinin pazara çıkması düzlemlerinde biraz zorlamayla söz konusu olabilir. Toplumsal değişime bağlı yeni akımların yatay düzlemde çeşitlenmelerinin ya da değişik arayışların yanıtıcılığına kapılmıyorsa, bünyesinde teknolojinin olmazsa olmazlığını barındıran mimari ve ana işlevi görsel imge tutmak ve çoğaltmak olan fotoğraf alanları dışında sanatta yenilik (innovasyon) pek sık karşılaşılan bir olgu değildir. Piyanonun evrimi, perspektif, opera türü yenilikler sanatta sayısı pek az örnekler olarak karşımıza çıkarken, fotoğraf alanında teknolojiden yararlanan ancak özde sanatsal nitelikte yenilikler de yadsınmaz. Aşağıda çalışmalarından örnekler sunulan saygın fotoğraf sanatçısı Şenol Zümrüt fotoğraf sanatında yenilik (innovasyon) sınırlarını zorlamayı sergilemekte, çalışmalarıyla ‘sanal ve gerçek’ içiçeliğinde yapıtlarını okuma serüveninde bizi sanalı gerçekten ayırmaya yönlendirmektedirler.

Konumuz açısından mimariyi ve canlandırmayı (tiyatro) bir yana bırakarak, fotoğrafsal imgeler ele alındığında görselin kavramaya büyük katkıda bulunduğu pek tartışılır değildir. Ancak unutulmamalıdır ki, yazılı ya da sözel anlatıma kıyasla anlatıcıya daha dar bir alan bıraksa da fotoğrafsal imgeler sonuçta bir kişinin gözünün 3 boyutta gördüğünü basımla çoğaltarak başka gözlerle 2 boyutta dağıtmasıdır. Dolayısıyla, fotoğrafçının gözlerinin süzgecinden geçmiş bir görselin ileri sürülebilir katkısının yanında içerdiği sorunlar arasında; fotoğrafçının bakış açısının etkisi, geçmişe ilişkin fotoğraflarda yansıtılan gerçeğin günümüzde sürüp sürmediği; sürse bile eskinin güncele ne denli yabancılaştığı; fotoğraf karesi içine girmeyenlerin o görselde gerçeğe ilişkin neleri dışarıda bıraktığı tartışmaları vardır.

Örneğin; aşağıdaki iki fotoğraf bir filmde alınmış kareler olmasalar bile – ki o durumda sanallık tartışmasız kesinliktedir, bir aile albümünden alınma değillerse gerçekte bağlantıları tümüyle kopmuştur. Fotoğraftakiler kimdir, ne zaman ve nerede çekilmiştir bu fotoğraf? Tarih, kültürel antropoloji ve sosyoloji aracılığıyla belki bölge ve dönem yaklaşık belirlenip kimi yorumlar yapılabilir

ancak, fotoğraftaki kişilerle ilgili somut bilgilere ulaşılmadıkça onlar en dar çerçevede bile tarihsel olmaktan çıkmışlardır, tarihte bir olgu olarak süreç içinde varlıkları ise artık sanallaşmıştır.

Kleopatra'nın varlığının gerçekliği tarihsel kaynaklarda pek tartışılır değildir ancak temsil ile canlandırılmaya kalkışıldığında sanallık mutlak bir egemenlik kazanmaktadır. Kleopatra'yı Jean-Léon Gérôme (1866) tablosundaki gibi mi düşünmeliyiz, ünlü filmdeki Elizabeth Taylor gibi mi? İki imgenin de gerçek Kleopatra'ya yakınlığını kim ileri sürebilir? Burada unutulmamalıdır ki, fotoğraflar gerçektir ancak konumuz temsil ile sanallaşmış olanın fotoğrafı olduğundan sanal ve gerçek iç içe geçmiştir.

Musa'nın gerçekliği ise tartışmasız ki, Kleopatra'nın gerçekliğinden bile ötede kabul gören bir gerçekliktir de, sanat tarihinin üstün yapıtlarından biri olan Musa yontusunda gördüğümüz Musa'nın başındaki boynuzlar ne denli gerçeğe

uygundur? Fotoğraf ya da yontu karşısında izleyiciler Mikelanjın sanallaştırdığı bir imgeye teslim olmuşlardır.

MUSA - Mikelanj

Burada ana sorun; doğa bilimlerinin gelişkinliği karşısında pek acıklı durumda olan ‘beşeri bilimlerde’, -çürütülemeyip bulandırılmaya çalışan Marx’ın diyalektik ve tarihsel materyalist yöntemi ile gerçeği bilimsel olarak duysal yolla algılama anlayışını ayırırsak,-Plato’dan bu yana anlamlı hiçbir gelişme gösterememiş idealist felsefenin ‘gerçek’ kavramını duyular aracılığı ile değil, sezgiler ile algılananın ‘öznel düşünsel yorum’ yoluyla açıklamasında yatmaktadır. Canlı gözlemde bile ‘gerçek’ metafizik, mistik açıklamaların öznesi olurken, kimin hangi anlayışlarla, neyi öne çıkartmak üzere neye odaklandığı, nerede, ne zaman, hangi açıyla, neleri gölgeleyerek çerçevlendirdiği tam kestirilemez fotoğrafsal imgelerde sanallık konusu iyice öne çıkar. Oysa toplumsal, siyasal, yasal alanlarda fotoğraf gerçeğin kanıtı sayılmaktadır, özellikle de siyasal alanda bağımlı (embedded) fotoğrafçılık yadsınamaz bir gerçeklik iken... Fotoğraf hiç kuşkusuz gerçeği yansıtabilir, sonuçta görüntü gerçek bir durumun görüntüsü elbette olabilir ancak; peşin bir yargıya varmadan ve başka kanıtlarla desteklenmek üzere.

Diğer yanda, sanat gerçek olmakla birlikte sanat ürünü gerçeğin temsili olarak hiç tartışmasız biçimde temsil olgusunun tanımı gereği sanaldır. Fotoğrafsal imgelerde de bu gizil olasılık unutulmamalı, araçlar aşırı kutsanarak onları yaratanlara efendilik yapar olmamalı, gerçeklik-sanallık ikiliğinin kendi başlarına bağımsız ancak birinin varlığının da diğerinin varlığına bağlı olduğu göz ardı edilmemelidir. Fotoğraf imgesi sonuçta bir temsil, bir soyutlamadır, her

soyutlama sanaldır ancak her soyutlama da varlık kaynağı olan somut bir gerçeğe dayalıdır.

Fotoğrafsal imgelere ya da canlı gözleme dayalı 'gerçek' ise, algılama süzgeçlerinden geçerek yoruma özneldir. Doğa bilimleri araya girmeden insanla ilgili bilimlerin kendi başına gerçekle sanalın bilimsel ayrışmasını sağlayamadığı, insanın kendi dışındaki nesnel kendi öznel süzgecinden geçirilmeden yorumlayamadığı, fotoğrafsal imgelerin de öznellikten arınmadığı bir ortamda, kimi sakıncaların geniş açılı hareketli kayıtlarda giderildiği gibi, gerçek gerçeğe yaklaşması belki gelecekte yeniliklere (innovasyon) bağlı umulabilir. Ne var ki çok da umutlu olmamak gerekir çünkü fotoğraf gözün gördüğünü zamanda ve mekanda bir kesit olarak ve odaklanılanın geniş çevresini dışarıda bırakarak iki boyuta indirgeyip dondurmaktır.

Sorun bir yanda gerçeğin gerçekliğinin tartışılır olmasını, diğer yanda fotoğrafsal imgede gerçeğin hangi bakış açısıyla ve nasıl bozularak yansıtıldığını içerir.

Aşağıda sunulan Şenol Zümrüt çalışmalarına bakıldığında;

Fotoğrafsal imgelerdeki figürlerle ilgili psikanalitik değerlendirmelere gerek bile kalmadan görüntülerin kişilerin günlük doğal durumlarını yansıtmadığı, kendilerince anlamlı bir görünüş kurgulayarak olası izleyicilerde belirli bir imge (-ki imge) oluşturma güdülerini taşıdıkları, sergiledikleri sanal biçim ile iz bırakmaya çalıştıkları açıktır. Fotoğraf sanatçısı konuya müdahale etmediği için onun fotoğrafı gerçek, ancak fotoğrafın öznesinin yansıttığı sanaldır. Yukarıdaki iki eski fotoğrafa dönecek olursak onlar da gerçekle bağı iyice zayıflatmış, öyleymiş gibi bir yansıtma içindedirler. Düğün fotoğrafı sonrası bilinmez bir mutluluğu bir

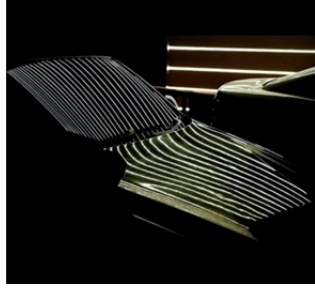

anlık bir zaman kesitinde yansıtırken, diğeri yapay bir fon önünde diğlerinden bile daha sanaldır.

Yine Şenol Zümrüt'ün aşağıdaki çalışmalarında bu kez gerçek nesnelere/nesnelerin belirli kesitlerine bir sanatçı gözü ile baktığında yaptığı iş somuttan soyut/gerçeklikten sanallık çıkartmaktır. Sanatçı bize gerçek nesnelere içkin sanatı ayrıntıya odaklanarak sunmaktadır. Fotoğrafa konu nesnenin tümüne bakıldığında büyük olasılıkla sanatçının bize sunduğu açı gözden kaçacak ya da zaman (ışık-gölge) değişeceğinden fotoğrafsal imgede görülen artık orada olmadığından gerçek sanallaşacaktır.

Şenol Zümrüt'ün aşağıdaki iki çalışmasında ise sanatçı gözünün yalnızca doğadaki/yaşamdaki nesnelere içkin sanatsal ayrıntıları değil, nesnenin gerçek bütünlüğünde düşselliği görmesine ve aktarmasına tanıklık etmekteyiz, düşselin sanallığını tartışmaya hiç gerek duymadan.

Gerçek gerçeğin gerçekliği tartışılır iken, fotoğrafın yansıttığı gerçek iyice kuşkuludur. Fotoğrafsal imgelerde kalan tek gerçeklik, fotoğraf sanatçısının gözü ve elinden çıkmış fotoğraf sanatı yapıtının sanatsal gerçekliği olarak kalmış gözükmektedir.